Inhoud

Overzicht van de illustraties *xx*
Overzicht van de tabellen *xxiii*
Lijst met afkortingen *xxv*

Proloog *1*

Inleiding *5*

Emancipatieproces van gevangenen *10*
Macht en emancipatie *12*
Humanisering en beschaving *14*
Tussen distantie en betrokkenheid *15*

Hoofdstuk I (1775-1825)
Het akelige kerkerleven: volkse belangstelling en gerichte aandacht *19*

Transport van gevangenen *20*
Bezoek als kermisattractie *22*
Onverschilligheid in de sociale bovenlagen *23*
John Howard *26*
Gevangenisstraf in de wet *30*
Praktijk van het gevangenisleven *31*
Rechteloosheid *34*
Afschrikking en beschavingsoffensieven *35*
Belangstelling, medeleven en zuinigheid *37*
De gezondheid van gevangenen *39*
Het ongezonde gevangenisleven in Amsterdam *42*
Machtsbronnen *45*
Eerste wettelijke voorschriften *46*

Hoofdstuk II (1821-1850)
Dood, discipline en verderf in overvolle gevangenisfabrieken *51*

1. Wetenschappelijke, filantropische en gouvernementele aandacht *53*
Monomanieën, frenologie en toerekenbaarheid *54*
Zwart filantropisch moralisme *55*
Groeiende aandacht *61*
Fabrieksmatige arbeid *62*
Veranderende machtspositie *63*
Pistole *64*
Disciplinering *66*
Disciplinering en Foucault *71*
Transportellende *73*
Afschrik versus verbetering *74*

2. De praktijk van het gevangenisleven *75*
Concentratie in grote gestichten *75*
Mummies in een graftombe *77*
Buitenlandse bezoekers: 'c'est au coeur qu'il faut aller' *81*
Lonkende vrouwen in Gouda *82*
Jeugdgevangenissen en huizen van bewaring *85*
Indrukken van 'gerehabiliteerde' gevangenen *87*
'De opsluiting vordert dus vele menschenlevens' *89*
Te weinig afschrik en te veel genot *93*

Hoofdstuk III
Eenzaam maar nooit alleen: penitentiaire experimenten in Engeland en de Verenigde Staten *97*

De mens als *homo clausus* *99*
Benthams panopticum: 'seeing without being seen' *100*
Het panopticum bij Foucault *105*
Ideologische oorsprong van *The Penitentiary* in Engeland *107*
De quakers in Philadelphia *108*
Het Philadelphische en Auburnse stelsel *110*
Krankzinnigheid en masturbatie *114*
Indrukken van Gustave de Beaumont en Alexis de Tocqueville *115*
De verbeelde werkelijkheid van Charles Dickens *120*
Ontvangst van eenzame opsluiting in Europa *126*

Hoofdstuk IV
Barbaarse lijfstraffen en beschaafde eenzaamheid: van externe dwang naar dwang van binnenuit *131*

Sociologische interpretaties *132*
Eerste pleidooien voor eenzame opsluiting in Nederland *137*
Eerste pogingen tot wettelijke invoering *143*
Het temmen van tijgers *148*
Openbare beraadslagingen over het Auburnse stelsel in 1840 *150*
Omslag in de meningsvorming: toch het Philadelphische stelsel *152*
Kamerdebat over het Philadelphische stelsel in 1846: 'the dilemma of penal reform' *157*
Droevig slot van 'een gelukkigen dag': minister trekt ontwerp in *160*
Emotionele discussies buiten het parlement *162*
'Das Leben is der Güter höchstes nicht' *165*
Beschavingsgevoelens en angst voor misdaad en chaos *169*
Verlichte voorhoede tegen conservatieve barbaren: een ongelijke strijd *178*
Ontwerp voor het Wetboek van Strafrecht van 1847 *180*
Tweede Kamer stemt voor vijftien jaar eenzame opsluiting *181*
Het bolwerk Schinkel te Amsterdam: de eerste gevangenis van een cellulair mensbeeld *189*
Experimentele invoering van eenzame opsluiting in 1851: maximaal zes maanden *197*
Beraadslagingen: pijnbank of weldaad *199*
Uitbreiding tot maximaal één jaar eenzaamheid in 1854 *204*
Cellulaire kasplantjes *206*

Hoofdstuk V
De penitentiaire werkelijkheid van een gevangenisinspecteur: het leed achter de sterftecijfers *209*

Gevangenisstraf en de straf van het dagelijkse leven *210*
De *pistole* en gevangenissterfte *215*
Ellende achter de cijfers: zedeloosheid *218*
De cel: hel voor de slechtsten, weldaad voor de verbeterlijken *220*
Onverwarmde cellen, stank, ongedierte en huilende kinderen *223*
De grote strafgevangenissen: Woerden, Gouda en Hoorn *225*
Geprogrammeerde blik en cellulair fanatisme *231*
Onwettige eenzaamheid in de Leeuwarder strafgevangenis *234*
Eenzame 'eigen meesters' *237*
Hogere pijngrenzen, minder medegevoel en selectieve waarneming *244*
Transportellende *249*

Moreel dwangsysteem in 'zedelijke hospitalen' *251*
Blindheid voor psychisch leed *260*

Hoofdstuk VI
Cellomanen en Ierse zondaars: de stelselstrijd in het licht van maatschappijbeelden, zelfmoord, krankzinnigheid en recidive *265*

Het Ierse stelsel *268*

1. Het Ierse of cellulaire stelsel: een strijd tussen mens- en maatschappijbeelden *269*
Domela Nieuwenhuis versus Van der Brugghen *270*
De wereld van een 'cellulaire dweeper': Domela Nieuwenhuis *271*
De wereld van een Ierse zondaar: oud-minister Van der Brugghen *278*
Een wereld van onbegrip rond de Ierse gedachten *285*
Het genootschap voor gevangenen en de stelselstrijd *288*
Strijd tussen 'Ieren' en celfanaten in de Tweede Kamer *291*
Buitenparlementaire steun voor het Ierse stelsel *295*

2. Wettelijke uitbreiding van het cellulaire stelsel *298*
Vijf jaar eenzaamheid *299*
Zelfmoord en krankzinnigheid *300*
Teleurstellende recidivecijfers *311*
Groeiend enthousiasme ondanks teleurstellende resultaten *315*
De cellulaire gemoedstoestand *318*
Celstelsel in het ontwerp voor het Wetboek van Strafrecht *321*
Rapport van minister Modderman over het celstelsel *325*
Definitieve invoering van eenzame opsluiting *331*

Hoofdstuk VII
Bullepeesslagen, godsdienstdwang en klassejustitie: gedenkwaardig debat over eerste beginselen voor het gevangeniswezen *339*

Conservatieve reactie op 'ziekelijke philantropie' *340*
Agressieve opening van gedenkwaardig debat *345*
Eerste hoogtepunt in het debat: het kantine-genot *347*
Twee dagen op water en brood: het 'menu Du Tour' *350*
De *pistole*: individualisering van de straf of klassejustitie? *353*
Minder onderwijs voor oudere gevangenen *354*
Vrijheid van godsdienst voor gevangenen? *356*
Harde disciplinaire straffen: lijfstraf en kromsluiting *359*

Fel en emotioneel debat: liberale tegenreactie *364*
Steun voor de minister van conservatieve en confessionele zijde *369*
Eerste rechten van gevangenen naast veel plichten *371*

Hoofdstuk VIII (1886-1914)
Verdriet en waanzin: de tragische werkelijkheid van het cellulaire leven *377*

Verschillen in gevoelsmatige beoordeling van eenzame opsluiting *379*

1. De praktijk van het cellulaire gevangenisleven *381*
Nieuwbouw cellulaire gevangenissen *382*
Transport, ontvangst en de eerste dagen *384*
Celinterieur, dagritme, arbeid, lectuur en bezoek *387*
Luchten, disciplinaire straffen en gezondheid *391*
Kerkelijke troost en zondagse verveling tijdens 'menschwaardige behandeling' *396*
Psychische ervaringen van ex-gevangenen in de cel en na hun vrijlating *399*

2. Psychische effecten van cellulaire opsluiting *402*
Zelfmoord en krankzinnigheid in gevangenisstatistieken *402*
Cijfers over krankzinnige gevangenen van de inspectie van het staatstoezicht *406*
Het probleem van misdadige krankzinnigen of krankzinnige misdadigers *410*
Oordeel psychiaters over invloed cellulaire opsluiting op stijging aantal krankzinnige gevangenen *411*
Staatscommissie voor problemen van krankzinnige misdadigers *414*
Opkomst van een nieuwe geestesziekte: de gevangenispsychose *416*
Cellulaire ellende in jaarverslagen van het staatstoezicht *418*
De 'misdaad' van het simuleren *419*
De cel als oorzaak van psychische stoornissen *424*
Onanie als oorzaak van psychische stoornissen *426*
Psychiatrische deskundigheid en gevangenispsychosen *427*
Cellulaire ellende *429*
Opvang van probleemgevallen in de Bijzondere Strafgevangenis in 's-Hertogenbosch *432*
Gevangenen in het rijkskrankzinnigengesticht in Medemblik *436*
Ziektebeelden en oorzaken in opnameboeken *437*
Dossiers van opgenomen gevangenen *441*
Macht en onmacht achter tralies *449*

Hoofdstuk IX
Wilsvrije zondaars of geboren misdadigers: de celstraf in de verdrukking onder invloed van criminele antropologie en socialistische oppositie *451*

De invloed van Darwin *453*
Sociologische verklaringen van criminaliteit *457*
De Nieuwe Richting in het strafrecht *461*
Het Elmira-instituut *464*
Weerstand tegen de nieuwe denkbeelden *469*
Invloed op de gevangenisstraf *478*
Socialistische strijd tegen de celstraf *485*
Het celstelsel in de verdrukking *499*
Individualisering van de celstraf *503*
Toenemende kritiek op het celstelsel tussen 1900 en de Eerste Wereldoorlog *505*
Het zwaard van Damocles *517*
Juridische en gouvernementele steun voor de nieuwe strafvorm *521*
Invoering van de voorwaardelijke veroordeling in 1915 *524*
De eerste emancipatiegolf *531*

Hoofdstuk X
Harde en zachte richtingen in het interbellum: cellulaire 'afwijkingen', opvoeding, onschadelijkmaking en minimumregels voor gevangenen *539*

Clara Wichmann en het Comité van Actie *542*

1. De invoering van sociale omgang *547*
Dialectiek *548*
Voordrachten, lezingen en lichtbeelden *551*
De openluchtgevangenis in Veenhuizen *553*
Gevangeniscouranten *557*
Het stelsel van 'afwijkingen' *558*
Het gevangenisleven van binnenuit *564*
Eerste doorbreking van het cellulaire beginsel *568*
Invloed van de nieuwe wetgeving op de gevangenispraktijk *572*

2. De opvoedingsgedachte: een penitentiair beschavingsoffensief *576*
Opvoeden of verbeteren *576*
De secundaire functie *577*
Gevangenissen met zelfbestuur *580*
De opvoedingsgedachte in het stelsel van 'afwijkingen' *582*
Wetenschappelijk aangetoond succes *586*

3. Emancipatie van gevangenen *588*
Journalistiek en literair medeleven *588*
Krijgsgevangenen, dienstweigeraars en de gevangen medemens *591*
Toenemende gevoeligheid voor gevangenisleed *595*
Macht, meningen en rechten van gevangenen *599*
Erkenning van seksuele problemen *602*
Eerste minimumvoorwaarden voor de behandeling van gevangenen *603*
Zelfmoord, psychische stoornissen en sterfte *606*
Invloeden buiten en binnen de gevangenismuren *609*
Emancipatie van vrouwelijke gevangenen *611*

4. De harde richting *613*
Dwarse eenlingen *613*
Strafrechtelijk tweesporenbeleid: zacht waar het kan, hard waar het moet *615*
'Onschadelijkmaking' van gewoonte- en beroepsmisdadigers *616*
De algemene werking van de straf *620*
Verscherping van de gevangenisstraf *624*

5. Balans *626*
René van Ouwenaller *627*
Invloed van de reclassering *628*

Hoofdstuk XI
Ingrijpende hervormingen na de bezetting: afschaffing van het celstelsel, vrijheid in gevangenschap, democratisering en stijgende zelfmoordcijfers *631*

1. Socialisering en zelfdwang *636*
Afschaffing van het cellulaire stelsel *636*
Resocialisatie of wederaanpassing *639*
De aftakeling van het resocialisatie-ideaal *644*
Open gevangenissen *649*
Half-open gevangenissen *654*
Zelfdwang: van doel tot middel *656*

2. Emancipatie van gevangenen *660*
Van ontmoeting naar bejegening *661*
Abolitionistische geluiden *662*
Humanisering *667*
Verbeteringen van de machtspositie *670*
Seksuele emancipatie *675*
Rechtspositie *681*
Klagers achter slot en grendel *683*

Meningen van gedetineerden *690*
Emancipatie van vrouwen en vrouwelijke gevangenen *704*

3. De harde richting *712*
Bewaring en castratie *713*
No-nonsense en bezuinigingen in de jaren tachtig *715*
Technocratie en bezuinigingen binnen het gevangeniswezen *719*
Cellentekort en meermanscellen *723*

4. Balans *731*
De kloof tussen vrijheid en onvrijheid *732*
Meningen van gevangenen *733*
Disciplinaire straffen *740*
Suïcide, zelfverwonding en natuurlijke sterfte *743*
Psychische stoornissen *748*
De toekomst *753*

Hoofdstuk XII
Twee eeuwen gevangen: historisch-sociologische verklaringen en samenvattende conclusies *757*

Ad hoc-verklaringen *759*
Blinde krachten of weldoordachte strategieën *761*
Schoksgewijze veranderingen *765*

1. Twee eeuwen gevangeniswezen: richting en structuur *766*
Van uiterlijke naar innerlijke dwang *767*
Homo clausus en socialisering van de straf *769*
Deerniswekkend leed achter sociale coulissen *775*
Sociale controle en dialectiek *779*

2. Het emancipatieproces van gevangenen *782*
Machtsbronnen *783*
Publieke belangstelling en meningen van gedetineerden *785*
Verdere problematisering van de legitimatie van gevangenisstraf *788*
Rechten van gevangenen *791*

Epiloog *797*

Noten *801*

Bibliografie *873*

Personenregister *898*

Zakenregister *910*